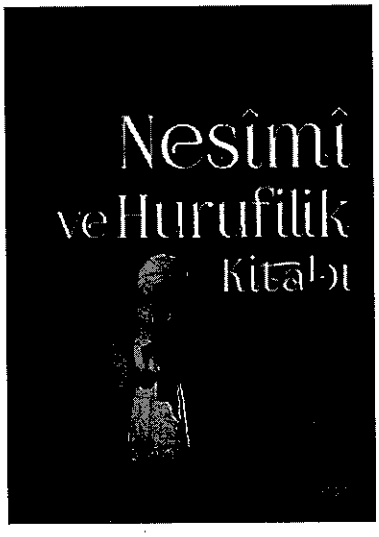
OSMANLI DÜŞÜNCE DÜNYASINDA NESÎMÎ ALGISI

MÜCAHİT KAÇAR

NESÎMÎ, AYNI ZAMANDA DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE EN ÇOK ANILAN, KENDİSİNE ÇOK SAYIDA VE FARKLI ŞEKİLLERDE GÖNDERMELERDE BULUNULAN ŞAHSİYETLERDEN BİRİDİR

Nesîmî ve Hüseynî mahlaslarıyla şiirler yazan Seyyid İmâdeddin Nesîmî, Hurufilik merkezli şiirleri ve tehlikeli olduğu düşünülen fikirleri sebebiyle öldürülen, ölümü hakkında çeşitli efsaneler türetilen ve Alevilerin yedi ulu şairinden biri olarak kabul edilip efsaneleştirilen sıra dışı bir şairdir. Türk edebiyatı tarihinde de kendine önemli bir yer edinen Nesîmî, Osmanlı toplumunda olduğu gibi günümüzde bile ya yüceltilen ya da öldürülmesinin doğru olduğu savunularak görmezden gelinen/gelinmesi istenen biridir.

Nesîmî'nin gerçek şahsiyeti hakkında bilinenler oldukça azdır. Biraz da bundan dolayı kendisinin hayatı ve düşünceleri hakkında bugün bilinenler, bazen birbiriyle çelişmekte hatta yukarıda işaret ettiğimiz kesin şekilde övücü veya yerici tutumlardan dolayı yayılan yanlış bilgilerle Nesîmî, bugünün okuyucusu için bir sis perdesi arkasından görülüp anlaşılmaya çalışılan efsanevî/hayalî bir şahsiyete sahiptir. Nesîmî'yi yüceltici bir tutuma sahip olanlar tarafından kendisinin öldürülme sebebi ve şekli hakkında üretilen farklı, çeşitli ve abartılı rivayetlerin de bundaki katkısı yadsınamaz. Nesîmî'nin Türkçe Divanı'nı yayınlayan Hüseyin Ayan'ın; "Nesîmî hakkında kaynakların verdiği bilgilerin ne derece doğru olduğunu kestirmek mümkün olmuyor. Birbirini tutmayan bu bilgilerin birçoğu rivayet kabilindendir."[1] şeklindeki kanaati ile Özer Şenödeyici'nin şaire mâl edilen mahlasların bile tam olarak net

olmadığını ele aldığı çalışmasında "... ölümünden sonra şöhret bulduğu için, Nesîmî hakkında bilinenlerin çoğu, o öldükten sonra üretilmiştir. Bu üretim esnasında rivayetler; Nesîmî'den bahseden kaynak kişilerin onu kendi görüşlerine, inançlarına, memleketlerine, milliyetlerine mal etme çabaları neticesinde çeşitlenmiştir." demesi bu durumu özetlemektedir.[2]

Biz bu çalışmamızda, Osmanlı zihniyet dünyasındaki Nesîmî algısını Divan şairlerinin, mutasavvıfların ve tezkire yazarlarının metinlerinden hareketle tespit etmeye çalışacağız. Böylece kendisinin Türk edebiyatındaki farklı konumunu kaynaklar bağlamında değerlendirerek günümüze bu kadar farklı rivayetlerle yansıyan Nesîmî'nin Osmanlı zihniyet dünyasına yansımalarının izlerini takip etmeye çalışacağız. Nesîmî gibi sıra dışı ve ilgi çekici bir şairle ilgili birçok mesele, rivayetler ve tarihi kaynaklarda aktarılan bilgiler ışığında -bazen de birbirini tekrarlayan- birçok çalışmada kaleme alınmıştır. Bizim de bu çalışmada ele alacağımız hususlara ve kaynaklara başka araştırmacılar tarafından Nesîmî'nin farklı yönlerini ele alan yazılarda elbette değinilmiştir. Ancak biz bu yazıda şairin Osmanlı düşünce dünyasındaki yeriyle ilgili rivayet ve tespitleri bir araya getireceğimiz için yazımızda bu çalışmalara işaret etmekle yetineceğiz. Dolayısıyla bu yazımızın daha önce birçok çalışmada ifade edilmiş olan bilgi ve tespitleri konu başlığımız bağlamında bir araya getirmek amacında olduğunu özellikle belirtmek isteriz.

Osmanlı'da Nesîmî'ye dair en olumlu bakış onun şairliğiyle ilgilidir. Tezkirelerde de bu yönüyle övülen Nesîmî'ye yaşadığı dönemde ve sonraki devirlerde birçok nazire yazılmıştır. Gazellerine yazılan nazirelerin en meşhuru, Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman'a aittir. Nesîmî'nin

Nigârum dilberüm yârum enîsüm mûnisüm cânum
Refîkum hem-demüm ömrüm revânum derde dermânum

matla'lı gazelini, Muhibbî aşağıdaki matla' beytiyle başlayan gazeliyle tanzir etmiştir:

Celîs-i halvetüm varum habîbüm mâh-ı tâbânum
Enîsüm mahremüm varum güzeller şâhı sultânum[3]

Nesîmî, aynı zamanda divan şairlerinin şiirlerinde en çok anılan, kendisine çok fazla ve farklı şekillerde göndermelerde bulunulan şahsiyetlerden biridir. Özellikle de derisi yüzülmek suretiyle öldürülmesi, tasavvufî görüşleri ve davası uğrunda canından geçmesi gibi yönleriyle şiirlere konu edilen Nesîmî, şiirlerde bir şair olarak değil âdeta efsanevî bir kahraman gibi anılmaya başlanmıştır.[4] Aşağıdaki iki örnekte de görüleceği üzere, Nesîmî'nin övüldüğü ve âşıklık timsali olarak gösterildiği beyitler çok fazladır.

Nesîmî ten libâsından idüp 'âr
Bırakdı ser-be-ser cân itdi kendin

Derisin yüzseler hergiz kayırmaz
O Hak yoluna kurbân itdi kendin
(Azmî-zâde Haletî, Kıt'a 95)[5]

(Nesîmî, vücut elbisesinden utanarak bu elbiseyi bıraktı ve kendisini baştan ayağa cân yaptı. Onun derisini yüzseler bile asla yolundan dönmez; O, kendini Hak yoluna kurban etti.)

Nesîmî-veş teni mânend-i hâşâk eyleyen dilde
Hemîşe erre-ber-ser olsa da âh u enîn olmaz
(Kâmî, g.87/2)[6]

(Nesîmî gibi, gönlünde vücudunu bir çöp (gibi değersiz) eyleyen kişi; başının üzerinde bıçak dursa da ağlayıp inlemez.)

Nesîmî'nin öldürülmesi konusunda kendisinin şeriata muhalif davrandığı, bu yüzden de öldürülmeyi hak ettiği düşüncesi de oldukça yaygındır. Nitekim bazı şairler de Nesîmî'yi suçlayan, daha doğrusu öldürülmeyi hak ettiğini belirten şiirler kaleme almışlardır. Bu tür şiirlerde Nesîmî'nin düşüncesinin yanlışlığından ziyade söylememesi gereken ilâhî sırları açığa vurduğu için öldürüldüğü, bu yüzden de öldürülmesinin doğru olduğu düşüncesi vardır:

Nesîmî-veş itme anı âşikâr
Çıkarmasun sakın postdan nâfe-vâr
(Nev'î-zâde Atâî, Sâkî-nâme, 1474)[7]

(Bu sırrı Nesîmî gibi ortaya çıkarma, (içinde misk gizli olan) nâfe gibi postunu çıkarmasın.)

Çün Nesîmî edeb-i şer'e muhâlif esdi
Lâ-cerem postun aldurdı idüp nâra fedâ
(Bosnalı Sâbit, g. 2/5)[8]

(Nesîmî, şeriata muhalif estiği için elbette postunu aldırıp kendini ateşe feda etti.)

Bu iki beyitte ifade edilen düşünce, aslında Nesîmî'nin Osmanlı düşünce dünyasındaki Nesîmî algısını özetlemektedir. Nitekim şairlerin bu türden beyitlerde dile getirdiği düşünceyi tezkire metinlerinde de görmekteyiz. Nesîmî'nin şairliğini öven tezkire yazarları, kendisinin gizlemesi gereken ilâhî sırları gizleyemeyip açığa çıkardığını bu sebeple de öldürüldüğünü ifade ederler.

Latîfî, Nesîmî'yi masum ve hatta Hallâc-ı Mansûr gibi aşk şehidi makamında görür; ancak öldürülmesi konusunda da İslâm âlimlerinin verdikleri hükmün doğru olduğunu belirtir. O'na göre durumun özü şöyledir: Nesîmî'nin sırrına vâkıf olanlar, Hallâc-ı Mansûr'un sırrını tekrarladığını bilirler. Tasavvuf yolunda kurb-i feyz denilen makamda âşık kendi varlığını yok ederek Allah'la bir olur. Bu yağmur damlasının denize karışarak deniz olması gibidir. Elbette bu makamda söylenen "Ene'l-Hak" sözü görünüşe göre karar verenler yanında küfürdür ama aslında bu işin aslını bilenler yanında insân-ı kâmil makamına çıkıldığına işarettir. Allah korusun, eğer böyle bir makama çıkmadan bu tür sözleri taklit ederek söyleyen olursa kâfir olur. Nitekim bu tür sözler şeriat âlimleri yanında küfür olarak kabul edilir. Hazreti Peygamberin getirdiği emirlere ve Kur'an'a zahiren uymayan sözler kim tarafından söylenirse söylensin küfür kabul edilir. Bunu söyleyen kişi isterse gökte uçan bir evliya olsun, hüküm değişmez. Çünkü bu türden olağanüstü işleri "Işık" denilen ve dinden çıktığı kabul edilen bazı dervişler ile rahipler de yapabilirler. İlim ve marifet sahibi kişiler bu tür şeylere itibar etmezler. Sonuç olarak, Halep'te bulunan İslâm âlimleri Nesîmî'nin şeriata aykırı bulunan bu sözlerini esas aldılar- sözleriyle ilgili tevilleri ve izahları dikkate almadan öldürülmesine karar verdiler. Onlar, sözün

Nesîmî'yi tasvir eden bir minyatür

görünüşüne göre karar vererek şeriat yolundan gittiler. Zira şeriat âlimleri görünüşe bakarlar sırlara veya işin bilinmeyen iç yüzüne değil.[9]

Âşık Çelebi ise Latîfî ve diğer tezkireciler gibi Nesîmî'ye müsamahalı yaklaşmaz ve fikirleriyle hak yoldan saptığını beyan eder. Tezkiresinde Usûlî hakkında bilgi verirken Nesîmî'yi de anar ve Usûlî'nin şiirleri için kullandığı "Nesîmiyyât türrehâtından/Nesîmî'nin söylediği saçmalıklardan" ifadesinden aslında meseleye hangi zâviyeden baktığını belli eder: "Şeyh İbrâhîmîlere isnâd olınan ilhâd tohmın Rûm'da ol ekmişdür ve Nesîmiyyât türrehâtından getürdügi nihâl-i

nihâd-ı dalâli ol dikmişdür. Niçe onup bitmeyecekler gelüp ol tohmı ekmege başlamışlar ve niçe ber-hurdâr olmayacaklar ol nihâle budaklar aşlamışlardur. Hak Teâlâ tohmların çüride ve köklerin kurıda."[10]

Âşık Çelebi, Nesîmî'yi anlattığı bölümde ise kendisini öldürenleri haklı gösteren ve Nesîmî'yi suçlayan daha net ifadeler kullanır. Tezkiresinde kullandığı sanatlı dille hadiseyi aktaran Âşık Çelebi, Nesîm'nin Fazlullâh-ı Hurûfî'ye yakın olup aşk yoluna girdiği halde bu gönlündeki çiçeklerin sapkınlık toprağında büyümesi sebebiyle kendisinden dinsizlik kokusu yayıldığını ve Halep'te bulunan âlimlerin de bu kokuyu yok etmek için Nesîmî'nin canını derisini yüzmek suretiyle aldıklarını söyler. Bu âlimlerin Nesîmî'yi nefsine uyduğu ve şeytana aldanarak onun emrine girdiği için öldürdüklerini söyleyen Âşık Çelebi, öldürülme işinin şeriata uygun olduğunu, Hallâc-ı Mansûr ile Nesîmî'nin öldürülmesinin bu tür olaylar için delil olduğunu da belirtir.[11]

Âşık Çelebi'nin Nesîmî'ye dair bir dikkati de kendisinin seyyidlik sıfatıyla ilgilidir. Nesîmî'nin seyyidlik davası güttüğü halde batıl şiirleri söyleyenlerin efendisine yani Fazlullâh-ı Hurûfî'ye uyduğu için idam edildiğini belirtir: "... ene seyyid dir iken seyyid-i erbâb-ı enâşîd-i bâtılaya uyduñ diyü ber-dâr iderler".[12] Ancak Gelibolulu Mustafâ Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'ında Âşık Çelebi'yi bu tavrından dolayı ayıplar. "Mevlânâ Âşık sitem-i zarîflik vâdîsine muvâfık kelimâtla seyyid-i müşârünileyhi 'aceb tahkîr eylemiş" diyerek dikkat çektiği bu tavra karşılık Nesîmî'nin durumunun İslâm âlimleri yanında tıpkı Hallâc-ı Mansûr'un durumu gibi gizli ve bilinmeyen bir sırdan kaynaklı olarak düşünülüp hüküm verildiğini, Nesîmî'ye Hak yoldan sapıp kâfir olduğu gibi ithamlarda bulunmanın haksızlık olduğunu söyler. Âlî'nin dikkat çektiği diğer bir husus da kendisi de seyyid olan Âşık Çelebi'nin en azından akrabalık hakkı için daha yumuşak davranması gereken Nesîmî'ye bu şekilde diline gelen her sözü söylemekten kaçınmamış olmasıdır. "Hakkındaki sırr-ı mestûr hasb-i hâl-i Mansûr gibi meskûk-i 'ındi ekser-i cûmhûr iken şem' gibi ortaya atılmış. Kendüsi sâdâtdan iken hakk-ı karâbete ri'âyet ve nesebiyyeyi himâyet itmeyüp diline gelen sözi tahrîr kılmış."[13]

Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ında Nesîmî'yi anlatırken öldürülmesi hadisesini daha orta bir yol tutarak aktardığı görülür. Âlî'ye göre tasavvufî ıstılahta kurb-i ferâyiz denilen bir makama çıkan Nesimî ve Hallâc-ı Mansûr, söylememeleri gereken sırları halka aktarmaları ve bu sırların da görünüşte şeriata aykırı olması sebebiyle öldürülmüşlerdir: "Istılâhât-ı meşâyihde kurb-ı ferâyiz ıtlâk olınan berzaha uğramışlar Hüseyin bin Mansûr Hallâcla hem-meşreb bulınup ifşâ-yı râz kılmışlar. Fe lâ-cerem anuñ zâhiri bi- hasbi'ş-şer' ifnâ-yı vücud itmelerine bâ'is oldı. Ya'nî ki emânet-i esrâr-ı kudsiyyede olmadukları husûs-ı mensûs 'âlem-i mülkde şehâdete yitmelerine sebeb-i hâdis oldı."[14]

Fazlullâh Hurûfî'nin gittiği yolun sapkınlık olduğunu söyleyen Âlî, Nesîmî'nin hatasının da bu yola korkusuzca girip o yolda şiirler söylemesi olduğunu, bunun doğal sonucu olarak da Halep âlimleri tarafından gereği yapılarak öldürüldüğünü belirtir: "Mezbûr Nesîmî dahi ol tarîk-ı çâlâkı ve ol meslek-i bî-tevfîkuñ sâlik-i bî-bakı olmağın 'ulemâ-yı Haleb katline fetvâ virdiler. Nefs-i Halebde derisini yüzdürüp siyâsetle helâk itdürdiler."[15]

Nesîmî'nin öldürülmesi olayında hakikatin ne olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini söyleyen Âlî, şeriat âlimlerinin de görünüşe ve beyana bakarak hüküm verdiklerini, onların da işlerini yapmak zorunda olduklarını söyler: "Ve bi'l-cümle hasb-i hâline hudâsı vâkıfdur. Ehl-i şer'olanlar

نحن نحكم بالظاهر و الله اعلم بالسرائر

hücceti ile a'mâle mutasarrıfdur."

Beyânî'nin aşağıdaki ifadeleri, Nesîmî'yi bu şekilde hem masum görüp hem de öldürülmeyi hak ettiğini düşünenlerin görüşünü yansıtmaktadır: "Cezebât-ı İlâhiyyeye maglûb olmagla meslûbü'l-ihtiyâr olup[16]

عشق پوشیده چند باشم چند عاشقم عاشقم بیانك بلند

diyü ehl-i zâhirden esrârı vâcib olan esrârdan ketm itmege iktidârı olmamagla tâsî-i bâmdan düşüp başına münkirler üşüşüp ulemâ-yı şerî'at başına düşüp katline fetvâ virüp Mansûrvâr berdâr olup küşte-i şemşîr-i şer'-i şerîf olmışdur."[17]

Nesîmî hakkında tarikat çevrelerinde de farklı görüşlere rastlanmaktadır. Nitekim bazı kitaplarda Nesîmî gibiler zındıklıkla suçlanırken, diğer bir kısmında ise bunların evliya olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda Sofyalı Şeyh Bâlî ile Bursalı Üftâde hazretlerinin Nesîmî hakkındaki görüşleri, bu konudaki tespitlerimize güzel bir örnektir. Bursalı İsmail Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-Rûh* isimli kitabında bu iki farklı görüşü bir arada verdikten sonra neden böyle düşündüklerini de meşrep farklılığı bağlamında izah eder: "Şeyh Bâlî-i Sûfî (k.s.) şöyle der: Meşhur olan habis taifenin reisleri sapıktırlar. Seyyid Nesîmî, Fazlullâh-ı Hurûfî, Osman Baba ve benzerleri gibi hepsi zındıktırlar, namazın terkini mubah görürler. Bursalı Şeyh Üftâde hazretleri (k.s.) dedi ki Seyyid Nesîmî mutlak iyiyi, güzeli buldu ve anladı lâkin gizlenmesi daha iyi olacak şeyin bir kısmını açığa vurdu. Bu iki sözün arasında görünüşte zıtlık vardır. İki görüşün nasıl bağdaştırılacağı manevî zevk ehline bırakılmıştır. Zira Üftâde Efendi merhum, Şeyh-i Ekber kuddise sırruhul-athar meşrebindedir ve Bâlî Efendi, Avârifu'l-Maârif sâhibi Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî'nin görüşündedir."[18]

Sonuç

Nesîmî'nin Osmanlı düşünce dünyasında nasıl algılandığını ana hatlarıyla göstermeyi amaçladığımız bu yazıda, Nesîmî'nin geçmişte üç farklı bakış açısıyla ele alındığını tespit ettik. Birinci kesime göre, Nesîmî ve onun gibi olanlar, savundukları görüşleriyle manen kirlenmiş ve maneviyatlarından etrafa yayılan kötü kokuyla topluma zarar verir hale gelmişlerdir. Bunun engellenmesi için de en doğru iş yapılarak öldürülmüşlerdir. Bu görüşü savunanların sözlerinde, Nesîmî'yi öldürenler için övgü sıfatlarının bol bol kullanıldığı görülmektedir. Bu görüşün tam zıddı olan diğer görüşe göre ise Nesîmî de Hallâc-ı Mansûr ve öldürülen diğer Hak âşıkları gibi masumdur ve ne demek istediği yani hakikati anlaşılamamıştır ve bir aşk şehididir. Ancak bu iki görüşü savunanların, aşağıda özetleyeceğimiz diğer görüşü savunanlara göre azınlıkta olduğunu belirtmek isteriz.

Nesîmî'nin Osmanlı düşünce dünyasında genel algılanışını temsil eden üçüncü görüşe göre ise Nesîmî, manevî âlemlerde keşfettiği ve gizlemesi gereken ilâhî hakikatleri izhar ettiği; yani ne kadar izah edilirse edilsin halk tarafından tam olarak idrak edilemeyip anlaşılamayacağından halkı doğru yoldan saptıracak bazı hakikatleri gizleyemediği için öldürülmüştür. Nesîmî, ilâhî aşkın cezbesiyle kendine hâkim olamadığı için bu sözleri söylemekte masum olduğu gibi onu öldürenler de masumdur. Gelibolulu Mustafâ Âlî'nin tezkiresinde de geçen[19]

نحن نحكم بالظاهر و الله اعلم بالسرائر

hükmüne göre Nesîmî öldürülmüştür. Bu durumda hem o hem de onu öldürenler hakkında olumsuz konuşmanın gereği yoktur.

Yazımızı bitirirken, bizim de konuyla ilgili olarak her zaman orta yolu savunmanın ve iç yüzünü bilmediğimiz olaylar ve kişiler hakkında konuşmaktansa görünene göre hüküm verme ve bunda da aşırıya gitmemenin daha doğru olduğuna inandığımızı belirtelim. Görünen de odur ki Nesîmî, şiirlerinde aşkı terennüm etmiş, aşkı söylemiştir. Benzer bir tecrübe yaşamadığımız için hakikatini bilmediğimiz bazı sözleri için de diyeceğimiz söz, İslâmî gelenekteki düsturdur: Beynehu ve beynallâh/Onunla Allah arasında; hakikati bir Allah bir kendi bilir.

Kaynaklar

Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni.* 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî: Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayınları.

İsen, Mustafa (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayınları.

Karacan,Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Kaya, Bayram Ali, Hâletî Dîvânı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0 (E.T. 20.11.2019)

Kayaokay, İlyas (2017). Klâsik Türk Şiirinde Bir Efsânevî Kahraman Olarak Seyyid Nesîmî. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 19, s. 193-216.

Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi: Meşâiru'ş-Şuarâ.* C.1. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Kuzubaş, Muhammet (2009). *Sâkînâme, Nev'i-zâde Atâyî.* İstanbul: Etüt Yayınları.

Sungurhan, Aysun, Beyani Tezkiresi. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0 (E.T. 201102019)

Şenödeyici,Özer (2013). Nesîmî'nin Mahlasları Problemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* S. 68, s. 17.

Utku, Mustafa (2000). Ferahu'r-Rûh: Muhammediye Şerhi. C.1. İstanbul: Uludağ Yayınları. s. 213.

Yıldırım, Ali (2009). Kâmî Dîvânı. MEB. Yayınları.

[1] Hüseyin Ayan (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni.* 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1.

[2] Özer Şenödeyici (2013). Nesîmî'nin Mahlasları Problemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* S. 68, s. 17.

[3] Nesîmî'ye yazılan nazireler ile kendisinin etkisinde kalan Türk şairler hakkında bk. Hüseyin Ayan (2002). Seyyid Nesîmî'nin Türk Edebiyatında Yeri ve Tesiri. *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni.* 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 89-104.

[4] Nesîmî'nin divan şairleri tarafından nasıl algılandığı ve manzumelerde nasıl yer bulduğu hakkında müstakil bir çalışma için bk. İlyas Kayaokay (2017). Klâsik Türk Şiirinde Bir Efsânevî Kahraman Olarak Seyyid Nesîmî. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 19, s. 193-216

[5] Bayram Ali Kaya, Hâletî Dîvânı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0 (E.T. 20.11.2019)

[6] Ali Yıldırım (2009). Kâmî Dîvânı. MEB. Yayınları.

[7] Muhammet Kuzubaş (2009). *Sâkînâme, Nev'i-zâde Atâyî.* İstanbul: Etüt Yayınları.

[8] Turgut Karacan (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit: Divan.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

[9] Sırrına vâkıf olan 'ârifler mezkûra 'âşık-ı mecbûr ve sırr-ı Hazret-i Şeyh Mansûr dimişler. Ene'l-hak sırrını ki tekrâr eyledi ve tahkîk itdi bu geldi anı tahattî itmedi tasdîk itdi. Bu dahî ol mi'râcı buldı. Çünki ene'l-hak kâ'ilinüñ biri dahî bu oldı ve katline bâ'is olan ebyâtından biri budur dimişler. Beyt: Mansûr ene'l-hakk söyledi hakdur sözi Hak söyledi / Anuñ cezâsı gam degül bîgâneden berdâr imiş. Mesâyil-i leme'âtdandur ki ıstılâhât-ı meşâyihde bu makâma kurb-i ferâyiz dirler. 'Âşık kendü vücûdın ifnâ idüp 'ayn-ı ma'şûk oldugı makâmdur. Hâricde misâli katre-i bârân deryâya irüp vücûdın mahv-ı mutlak itdügi makâmdur. Ehl-i zâhir katında küfürdür. Lâkin ehl-i bâtın katında îmân-ı kâmildür. Ehl-i zâhir katında küfür olduğı budur ki makâm-ı küfre karîb girdâb-ı garîbdür. Zîrâ mahall-i müzellakadur. Ne'ûzubillâh eger bu makâma irmedin ve cezbe-i İlâhî birle vâsıl-ı Hak olmadın bu gûne kelimâtı taklîd ile söylerse kâfir olması mukarrerdür. Ve bi'l-cümle şol kelâm-ı kirâm-peyâm ki 'ınde'l-'ulemâ şer'-i şerîfe muvâfık olmaya ve kitâbullâh u kitâb-ı Rasûlüllâha mutâbakatı bulınmaya hikmet mahz olursa ehl-i şerî'at olan anı dile almağa yaramaz ve şol veliyy-i velâyet-muhbir ki melek-veş göklerde uçsa ve yedi bahrı vech-i yer gibi yürüyüp geçse ef'âl ü akvâli hilâfı şer' olsa fetvâ hükmince i'tibâr olmaz. Zîrâ havârik-ı 'âde nice dâll-i dalâlet-âyînden dahî sâdır u zâhir olur. Işık şıkkı gibi ve râhib cinsi gibi. Ammâ 'ilmi ve ma'rifeti olanlar bu makûle nesnelere i'tibâr itmezler. 'Âkıbet e'imme-i 'ulemâ-i 'Arab fî-şehri Haleb ba'zı esrâr-ı kelimâtın şer'-i şerîfe muhâlif bulup katline fetvâ virdiler ve te'vîl-i kelâmın istimâ'u ısgâ itmeyüp ol 'aşk kurbânınuñ postın çıkardılar ve sözüñ zâhirine nazar idüp tarîk-ı şer'un yolın vardılar. Zîrâ zâhirdür ki erbâb-ı şer'un matmah-ı nazarı zâhiredür ne serâyir ü zamâyiredür. (Rıdvan Canım (2000). *Latîfî: Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayınları. s. 525.)

[10] Filiz Kılıç (2010). *Âşık Çelebi: Meşâiru'ş-Şuarâ.* C.1. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 346

[11] Fazlullâh-ı Hurûfî'ye mukârin olup egerçi nesîm-i 'ışka mazhar düşmiş ammâ reyâhîn-i riyâzeti riyâz-ı terbiyet-i şûra hâk-i erbâb-ı zeyğ ü dalâlde neşv ü nemâ bulmağın ol nesîmüñ hübûbıyla bûy-ı zendeka zuhûr idüp meşâmm-ı 'ulemâ-yı latîfü'l-meşâmm-ı ehl-i Haleb ü Şâm istişmâm itdüklerinde gülşen-i 'âlemden götür kokuyı diyü Nesîmî'nüñ evrâk-ı kelimât-ı müzahrefe gibi eczâ-yı 'ömrin ber-bâd iderler. Derisin yüzüp ba'dehu metâ'-ı 'ömri derisi tolu bahâya alurken *menem mansûr dîger nîst* dirken ve ehibbâsı *leyse fi'd-dâri gayre deyyâr* dirken Nesîmî'yi *niçün hevâ-yı nefsânî ve iğvâ-yı şeytânîye fermân-ber-dâr olduñ, ene seyyid dir iken seyyid-i erbâb-ı enâşîd-i bâtılaya uyduñ* diyü ber-dâr iderler. 'Ulemâ-yı şerî'at mezheb-i Mansûr üzre 'âlem-i şehâdetde medâr-ı şer' üzre icrâ-yı hak itdüklerin Mansûr ile anuñ ikisi ile işhâd iderler. (Filiz Kılıç, a.g.e. s. 865)

[12] Filiz Kılıç, *age.*, s. 865.

[13] Mustafa İsen (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu AKM Yayınları. s.122.

[14] Mustafa İsen (1994). *age.*, s.121.

[15] Mustafa İsen (1994). *age.*, s.121.

[16] Biz görünüşe göre hüküm veririz, sırları en iyi Allâh bilir.

[17] Aysun Sungurhan. Beyani Tezkiresi. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0 (E.T. 201102019)

[18] Mustafa Utku (2000). Ferahu'r-Rûh: Muhammediye Şerhi. C.1. İstanbul: Uludağ Yayınları. s. 213.

[19] Biz görünüşe göre hüküm veririz, sırları en iyi Allâh bilir. <